

економічним розвитком держави, регіону, підприємства»: збірник наукових праць. - Полтава: видавець ФОП Мирон І.А., 2014. – С. 3-5.

30. Варцаба В. І. Модель стратегічного управління розвитком регіональних суспільних систем «3С» / В. І. Варцаба // «Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем». Збірн. тез доповідей V-ї Всеукраїнської наук.-практ. конференції (м. Івано-Франківськ, 21-22 травня, 2015). – Івано-Франківськ: ПП Курилюк, 2015. – С. 51-53.

31. Варцаба В. І. Синтелектика і синергізм – засадничі феномени управління гармонізацією взаємодії контрагентів ринку / В. І. Варцаба, В. П. Петренко // Ukraine – EU. Modern technology, business and law : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 1. Modern priorities of economics, management and social development. Environmental protection collection – Chernihiv : CNUT, 2015. – p. 65 – 68.

32. Нова енергетична стратегія України: безпека, енергоефективність, конкуренція (проект) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>

33. Низький інтелектуальний рівень державних рішень - реальна загроза для України (доцент НаУКМА С. Панцир коментує нинішню політичну ситуацію в Україні) // Електронний ресурс] Диалог.ua 23 квітня 2009. – Режим доступу : http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=93&op_id=1477

Стаття надійшла до редакції 10.09.2015р.

Рекомендовано до друку д.е.н., проф. **Витвицьким Я.С.**

УДК 338.24:622 (477)

ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ ГАЗОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ПРИРОДНОЇ МОНОПОЛІЇ: ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ОБ'ЄКТИВНА ПОТРЕБА

І. Б. Запхляк

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ, 76019, вул. Карпатська, 15, e-mail: boyko.ivanna@rambler.ru

Анотація. В статті розглянуто економічну сутність та характерні риси природних монополій. Проаналізовано переваги та недоліки існування природних монополій. Виявлено сучасні тенденції функціонування вітчизняних газотранспортних підприємств як суб'єкта природних монополій в Україні. Обґрунтовано об'єктивність та необхідність природних монополій та виявлено суперечності, які викликають труднощі у гармонізації взаємовідносин «державна – газотранспортне підприємство як природна монополія – споживач».

Ключові слова: монополія, природна монополія, газотранспортне підприємство, суб'єкти природних монополій, гармонізація взаємовідносин.

Аннотация. В статье рассмотрена экономическая сущность и характерные черты естественных монополий. Проанализированы преимущества и недостатки существования естественных монополий. Обнаружены современные тенденции функционирования отечественных газотранспортных предприятий как субъекта естественных монополий в Украине. Обоснованно объективность и необходимость естественных монополий и обнаружены противоречия, которые вызывают трудности в гармонизации взаимоотношений «государство – газотранспортное предприятие как естественная монополия – потребитель».

Ключевые слова: монополия, естественная монополия, газотранспортное предприятие, субъекты естественных монополий, гармонизация взаимоотношений.

Annotation. Economic essence and personal touches of natural monopolies is considered in the article. Advantages and lacks of existence of natural monopolies are analysed. Found out the modern tendencies of functioning of domestic gas-transport enterprises as a subject of natural monopolies in Ukraine. Grounded objectivity and necessity of natural monopolies and found out contradictions which cause difficulties in harmonization of mutual relations «the state - a gas-transport enterprise as a natural monopoly - an user».

Keywords: monopoly, natural monopoly, gas-transport enterprise, subjects of natural monopolies, harmonization of mutual relations.

Вступ та постановка проблеми. На сьогодні однією з найбільш яскраво виражених рис монополізації на глобальному рівні є трансформація стратегій діяльності міжнародних монополій з їх переходом від жорсткої конкуренції до партнерства. Як вважає Ярослава Столярчук: «...глобальні монополії зацікавлені в організації ефективного планування не лише у себе, але й у своїх партнерів. Найбільшою мірою це стосується монополій, котрі належать до групи підприємств, пов'язаних міжфірмовими поставками продукції, технологічною залежністю та складною системою взаємозв'язків усіх стадій виробничого процесу. У межах такої групи монополій формується єдиний розгалужений виробничий комплекс, коли навіть незначне порушення його окремих ланок може розбалансувати всю систему виробничих зв'язків. Відтак»

існує нагальна потреба у жорсткій координації ринкових цін та обсягів виробництва, обліку ресурсної бази та раціоналізація її розподілу між окремими ланками виробництва, контролі відносини з постачальниками та конкурентами, свідомому впливі на попит споживачів та динаміку розвитку галузі, а також реалізації узгодженої політики капіталовкладень, наукових досліджень та інноваційних розробок.» [1, с. 136-137]. Филюк Г. М. стверджує те, що в сучасних умовах процес трансформації ринкових структур з національного рівня розширюється на наднаціональний. Поява глобальних компаній сприяла перетворенню національних ринків на окремі сегменти єдиного глобального ринку. Це, у свою чергу, викликає загострення конкуренції, яка, стираючи національні кордони, сприяє трансформації внутрішніх ринків у більш розвинуті глобальні конкурентні структури. Як результат, чисті національні монополії функціонують в умовах розвинутих олігопольних ринків або ринків з монополістичною конкуренцією. Таким чином, транснаціоналізація господарських зв'язків і глобалізація економіки спричиняють загострення конкурентної боротьби між надвеликими компаніями за ринки і сфери впливу, сприяючи виникненню, з одного боку, нових форм цієї боротьби, а з другого – нових видів монопольної практики, які стримують розвиток конкуренції [2].

Відповідно до загальносвітових тенденцій щодо міжнародної монополізації капіталів транснаціональних компанії в енергетичній сфері, з одного боку, та загрози енергетичній безпеці окремих світових регіонів – з іншого, змінюється роль вітчизняної газотранспортної системи у глобальному вимірі як органічної складової щонайменше європейського енергетичного ринку. Відтак постають проблеми підвищення техніко-технологічного рівня та надійності газотранспортних послуг, конкурентоздатності вітчизняної газотранспортної системи загалом, що можливо за умови активізації внутрішніх джерел розвитку підприємств газотранспортної системи, в т.ч. розвитку їх інтелектуального потенціалу, формуванні внутрішньокорпоративного ринку кваліфікованої робочої сили, удосконалення організаційної структури, раціонального споживання ресурсів, активізації інноваційно-інвестиційних процесів тощо.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Теоретичні та прикладні аспекти функціонування природних монополій розглянуті в наукових працях як зарубіжних вчених: А. Маршала, Дж. Кларка, К. Макконнелла, С. Брю, Р. Нуреева, Д. Сакса, Дж. Стіглера, Р. Познера, М. Фрідмана, Дж. Гелбрейта та ін., так і вітчизняних: В. Базилевич, М. Баранова, З. Борисенко, Б. Буркинський, А. Бутенко, Б. Валуєв, В. Венгер, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Захарченко, С. Кораблін, М. Кордюкова, О. Костусев, О. Михайленко, В. Осипов, Т. Пасічник, А. Савченко, Н. Саніахметова, Г. Филюк та ін.

Постановка проблеми. Вихідним положенням наших досліджень є теза про статус вітчизняних газотранспортних підприємств як суб'єкта природної монополії, що породжує дискусійні питання переваг та недоліків такого функціонування. Зокрема, на сьогодні досить активно обговорюються питання тарифоутворення на газотранспортні послуги, формування цін на природний газ, технологічної модернізації, перебудови державного управління та власності у сфері транспортування природного газу. Однак, потрібно виділити нові суперечності, що диктує існуюча ситуація у світі та Україні, більш ретельно розглянути причини, прояви та наслідки кризових ситуацій у сфері трубопровідного транспорту природного газу.

Відтак, **метою даної роботи** є виявлення сучасних тенденцій функціонування вітчизняних газотранспортних підприємств як суб'єкта природних монополій в Україні на основі теоретичних дослідження підходів до визначення поняття «природна монополія», виокремлення найсуттєвіших їх рис, аналізу переваг та недоліків їх існування, обґрунтування об'єктивності та необхідності природних монополій, виявлення суперечностей, які викликають труднощі в гармонізації взаємовідносин «державна–газотранспортне підприємство – споживач».

Викладення основного матеріалу. У вузькому розумінні монополія означає виключне право на володіння будь-чим або на здійснення якихось заходів. В економічній теорії під монополією розуміють велике підприємство, фірму або об'єднання (спільку), що концентрують значну частину виробництва і збуту певного виду продукції, пануючи на ринку з метою одержання монопольного прибутку. Завдяки цьому такі підприємства посідають домінуюче становище на ринку, набувають можливості впливати на процес ціноутворення, домагаючись вигідних для себе цін і, як результат, отримують більш високі (монопольні) прибутки. Отже, найбільш визначальним критерієм монопольного утворення є панування на ринку. Таке домінування дає змогу підприємцю самостійно, або разом з іншими підприємцями обмежувати конкуренцію на ринку певного товару [3, с 68].

В продовження думки, Паламарчук В. з точки зору споживача стверджує, що монополія – це ситуація, при якій у конкретному місці та у конкретний час є лише один постачальник якогось товару чи послуги. Можливість споживачеві скористатися послугами іншого постачальника може за цих умов бути реалізована або в іншому місці, або в інший час (необхідний для постачання певної продукції з іншого місця, якщо це можливо, або для створення відповідних потужностей з випуску цієї ж продукції (послуг) у конкретному місці) [4, с. 11].

Филюк Г. М., визначаючи суть поняття «монополія» особливу роль відводить виробництву унікальної продукції, а саме вважає, що: «Монополія – ринкова структура, коли одна фірма виступає виробником унікальної продукції, внаслідок цього, може контролювати обсяг випуску (реалізації) значної частини або навіть усього ринку (цілої галузі). Економічний зміст монополії реалізується через монопольну владу, юридичний – через монопольне право. Монополізм – тип

економічних відносин, при якому монополія утворення, спираючись на свою економічну могутність, реалізують антиконкурентні стратегії, нав'язуючи власні інтереси своїм контрагентам, а нерідко – і суспільству в цілому. Монополізація – це дії господарюючих суб'єктів, спрямовані на перемогу у конкурентній боротьбі, усунення конкуренції, встановлення домінуючого становища одного з учасників або їх групи на ринку. Зміст процесу монополізації (досягнення монополічного становища) утворюють як конкурентні, так і монополічні форми господарювання (обмежена ділова практика)» [2, с.23].

Процес монополізації економіки має як позитивні так і негативні наслідки, проте ніхто не заперечує, що недоліків у монополії значно більше, і перший з них – практика встановлення монополічних цін, такі ціни створюють додаткові прибутки монополістам, а покупці змушені купувати товари за цінами вищими, ніж за умов конкурентного ринку. Існує й така точка зору, що монополія веде до гальмування науково-технічного прогресу. З одного боку, монополія дозволяє навмисно перерозподілити сили на ринку і використати економічну владу на користь окремих виробників. З другого боку, монополічна влада дає можливість з якнайменшими зусиллями, але з більш швидкими темпами накопичувати матеріальний добробут володарям цієї влади, навіть всупереч і за рахунок решти виробників і споживачів в суспільстві. В соціальних, економічних і політичних наслідках функціонування монополій приховано багато суперечностей, які можуть і стримувати, і підштовхувати суспільний прогрес. Монополізм – тип економічних відносин, при якому суб'єкт господарювання нав'язує контрагентам вигідні для себе дії, усупереч їхнім інтересам, експлуатує у своїх інтересах ринковий попит для одержання високих прибутків. Саме таке визначення економічного монополізму є найбільш прийнятним для наших умов. Воно містить у собі як ринкові, так і неринкові аспекти розглянутої проблеми, і тому дає можливість аналізувати монополістичні вияви в перехідній економіці, характеризує монополізм не з погляду його зовнішніх проявів, а по-суті [5].

Копачинська І. Г. вбачає у концентрації та монополізації суб'єктів господарювання цілу низку фінансових та операційних синергетичних ефектів. Зокрема серед фінансової синергії виокремлює усунення трансакційних витрат, диверсифікацію виробництва; серед операційних – економію організаційних витрат, економію витрат на НДДКР, ефект комбінування взаємодоповнюючих ресурсів тощо [6, с.6].

Існують різні види монополій, які можна звести до трьох основних: природної, адміністративної та економічної. Природна монополія виникла внаслідок об'єктивних причин. Вона відбиває ситуацію, коли попит на даний товар чи послугу найкраще задовольняється однією або декількома фірмами. В її основі полягають особливості технології виробництва та обслуговування споживачів. Адміністративна монополія виникає внаслідок дії державних органів. З одного боку, це надання одній або декільком фірмам виключного права на виконання певного роду діяльності. З іншого боку, групуються підприємства однієї галузі, як правило державної форми власності, які виступають на ринку як єдиний господарський суб'єкт і між ними немає конкуренції. Таким чином, адміністративна монополія, що виникає в неринковому середовищі, має набагато більше монополічної влади, ніж економічна. Економічна монополія є найпоширенішою. Її поява зумовлена економічними причинами, вона виростає на базі закономірностей господарського розвитку. Ці причини пов'язані передусім зі змінами в технологічному способі виробництва. Передумовою цих змін була промислова революція кінця XVIII - початку XIX ст., поява цілої низки винаходів, виникнення нових галузей промисловості та швидкий розвиток виробництва в багатьох із них, насамперед у легкій промисловості [7, с. 179].

Зелінська О. М. більш ширше розглядає види монополізму і відштовхується в класифікації монополій від умов проникнення на ринок. Так завдяки концентрації виробництва, централізації капіталу та диференціації продукту виникає економічна монополія. Володіння патентами, освоєння нової продукції та впровадження інновацій породжують інноваційний монополізм. Гіпертрофія державної власності та домінування неринкового управління є причинами виникнення адміністративних монополій. Щодо природних монополій, то автор їх поділяє на природні технологічні, які мають місце через специфіку технологій і застосування закону економії від масштабу, та природні державні, які виникають через необхідність забезпечення держави та особливості ринків суспільних та квазісуспільних товарів [8, с.7].

Зупинемось більш детально саме на природних монополіях. Природна монополія – це вид господарської діяльності, що при існуючому рівні НТП, цін ресурсів та попиту на продукцію характеризується істотним ефектом масштабу, але лише за умови законодавчого захисту від руйнівної конкуренції. До причин можливості тимчасового характеру природної монополії слід віднести вплив технічного прогресу, розвитку економічної теорії, а також змін ситуації на ринку щодо цін ресурсів та попиту на продукцію природного монополіста. Ці причини можуть виступити не об'єктивною основою припинення існування у певних сферах природної монополії, а у деяких видах навпаки – зумовлювати виникнення природної монополії [4, с. 11].

Згідно Закону України «Про природні монополії», природна монополія – це стан товарного ринку, при якому задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним зменшенням витрат виробництва на одиницю товару в міру збільшення обсягів виробництва), а товари (послуги), що виробляються суб'єктами природних монополій, не можуть бути замінені у

споживанні іншими товарами (послугами), у зв'язку з чим попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на ці товари (послуги), ніж попит на інші товари (послуги) [9].

Суб'єкт природної монополії – суб'єкт господарювання (юридична особа) будь-якої форми власності, який виробляє (реалізує) товари на ринку, що перебуває в стані природної монополії.

Сьогодні в Україні суб'єкти природних монополій діють на таких ринках:

- транспортування нафти і нафтопродуктів трубопроводами;
- транспортування природного і нафтового газу трубопроводами та його розподіл;
- транспортування інших речовин трубопровідним транспортом;
- передачі та розподілу електричної енергії;
- користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами та іншими об'єктами інфраструктури, що забезпечують рух залізничного транспорту загального користування;

- управління повітряним рухом;
- зв'язку загального користування;
- централізованого водопостачання та водовідведення;
- централізованого постачання теплової енергії;
- спеціалізованих послуг транспортних терміналів, портів, аеропортів за переліком, який визначається Кабінетом Міністрів України [9].

Як бачимо, в сучасних умовах роль видів господарської діяльності, які законодавчо віднесено до природної монополії, є доволі суттєвою, оскільки охоплюють види діяльності, результати яких використовуються практично в усіх виробничих процесах, та задовольняють першочергові потреби населення. А відтак, результати функціонування природних монополій безпосередньо чи опосередковано відображаються на діяльності усіх інших суб'єктів ринку і, як правило, мають вагомий загальносуспільний значення.

Окрім того, завдяки монопольному становищу, якому не загрожує конкуренція в найближчій перспективі, такі суб'єкти природних монополій не схильні до збільшення обсягу своїх послуг, підвищення якості та продуктивності праці, запровадження інновацій. При цьому зростання попиту на послуги суб'єктів природних монополій спричиняє, як правило, зростання цін.

Данильченко Є. П., Островський І. А. та ін. вважають, що окрім класифікації природних монополій за рівнями, за фактором часу, за територіальною ознакою, за галузеву належністю, за мірою поєднання з іншими видами монополій, за формами власності, продуктивним є поділ природних монополій на два головні рівні: загальнодержавні й локальні. Якщо об'єкти загальнодержавного монопольного користування, як правило, привабливі з комерційної точки зору (нафто- і газопроводи, передача і розподіл електроенергії, залізничний транспорт та ін.), то локальні монополії мають неоднозначну комерційну віддачу. Наприклад, практика господарювання централізованих водопостачання і водовідведення підкреслює їх постійну залежність від державного дотування. Фактор технологічних змін у часі дозволяє визначати так звані закріплені й незакріплені монопольні види діяльності. Якщо незакріпленість технологій "Укртелекому" проявляється в постійних новаціях, наприклад, у мобільному зв'язку, то централізоване водопостачання відноситься до технологічно закріплених галузей, оскільки в цій галузі головні технологічні процеси не підпадають під суттєві зміни. [10, с. 372]. З даної точки зору головні складові технологічного процесу транспортування природного газу системою трубопроводів не зазнає суттєвих змін, що визначає газотранспортні послуги як закріплений вид діяльності, а відтак обумовлює специфіку процесів розвитку газотранспортних підприємств.

Штулер Г., Клишко Т. та ін., вважають, що природна монополія виникла внаслідок об'єктивних причин та відображає ситуацію, коли попит на товар чи послугу найкраще задовольняється однією або декількома фірмами, що диктується особливостями технології виробництва та обслуговування споживачів. Як вважають автори, в даному випадку конкуренція неможлива, навіть небажана [11, с. 11].

Кривуцький В. В. усі причини виникнення та існування природних монополій умовно розділяє на дві групи:

1. Причини законодавчого характеру: політика державного контролю над виробництвом певної продукції, захист авторських прав, запобігання руйнівній конкуренції;

2. Причини не законодавчого характеру: володіння єдиною технологією виробництва продукції, володіння єдиним джерелом певних ресурсів, перемога у конкурентній боротьбі та добровільне об'єднання компаній [12].

Найбільш узагальнюючими є висновки Данильченка Є. П., Островського І. А. та ін., які визначають природну монополію як ринкову ситуацію, яка в умовах певного рівня технологічного розвитку характеризується пануванням єдиного господарського суб'єкту, що має безальтернативну владу за рахунок значного позитивного ефекту масштабу, унікальності продукції, вкрай низької еластичності попиту на неї та суттєвими бар'єрами при входженні у галузь.

Такий підхід дозволяє визначити ключові характерні риси галузі:

- сітьовий характер ринкової організації, тобто наявність великих у просторі мереж, за допомогою яких здійснюється надання послуг, що викликає необхідність управління з єдиного центру;

- наявність суттєвих технологічних бар'єрів при входженні до галузі, наприклад, великий обсяг інвестицій і тривалий час їх окупності, негативний вплив на навколишнє середовище, значні ризики, зокрема неекономічного характеру;

- значна залежність величини попиту споживачів від розмірів підприємств, тобто наявність зростаючого ефекту масштабу;

- специфічність, а інколи унікальність матеріальних активів та їх вузька спеціалізація, яка загострює ризики;

- дуже низька еластичність попиту на товари через задоволення першочергових потреб людей;

- надзвичайно велике значення з точки зору безпеки життєдіяльності, а тому і національної безпеки в цілому [11, с. 372-373].

Існування природних монополій також пояснюється тим, що через значну капіталоємність їх суб'єктів вираш від наявності конкуренції на цих ринках не покриває значних витрат суспільства на її запровадження і підтримання. З економічної точки зору природна монополія існує, коли ефект масштабу настільки великий, що один суб'єкт може забезпечити весь ринок, маючи при цьому нижчі витрати на виробництво одиниці продукції, ніж їх би мав ряд конкуруючих суб'єктів. У цьому разі ефект масштабу в виробництві та розподілі товару забезпечує отримання ефекту низьких витрат на виробництво одиниці продукції і виходячи з цього – низьку ціну. За цих умов конкуренція є нерентабельною. Якщо б ринок поділити між виробниками, ефекту масштабу не було б досягнуто. Витрати на виробництво одиниці продукції мали бути значними і відповідно товари мали б високу ціну, яка б забезпечувала покриття витрат на виробництво [13].

Аналізуючи вплив природної монополії на ефективність, Зелінська О. М. відзначає поєднання її різних ефектів: забезпечення економічного прибутку, зниження трансакційних витрат, нарощування випуску при зменшенні вартості товарів і послуг, та дефектів: орієнтації на економію за рахунок погіршення якості товарів та послуг, гальмування внутрішньогалузевої конкуренції, підміні ринкового механізму адміністративним регулюванням, відсутності зацікавленості у вдосконаленні способу виробництва, завищенні цін, збагаченні за рахунок споживачів, гальмуванні розвитку інших галузей, що виступають споживачами продукції природного монополіста [8, с.7].

Лагутін В. Д. констатує, що негативні наслідки існування природних монополій в економіці проявляється за такими трьома напрямками:

1) нераціональне господарювання;

2) встановлення завищених цін на продукцію (послуги);

3) неналежа якість продукції (послуг).

При цьому, варто підкреслити, що результатом державного регулювання діяльності природних монополій має стати захист інтересів не лише споживачів (побутових і виробничих) їх продукції, але й інтересів самих підприємств-природних монополістів, оскільки функціонування в умовах нерегульованої природної монополії може зумовити певні проблеми і для цих підприємств [14, с. 47].

Колектив авторів на чолі з Данильченко Є. П. виявили такі проблеми функціонування природних монополій в Україні, як неефективність механізму ціноутворення, низька якість послуг, відсталість технологій, значний знос основних фондів, висока заборгованість за надані послуги. Очевидно, що зазначені моменти взаємопов'язані й мають негативний синергетичний ефект. Витратний механізм формування тарифів на послуги локальних природних монополій в Україні, доповнений популізмом владних органів, дискредитував себе за наступними напрямками:

- постійна залежність рівня оплати від соціальних і політичних, насамперед, передвиборних подій;

- відсутність гарантій покращення якості наданих послуг;

- широке застосування перехресного субсидування, коли виникає ситуація квазіекономії, наприклад, низькі тарифи для населення і завищені цифри для промислових суб'єктів сприяють підвищенню останніми витрат, а тому і цін споживчих товарів. [10, с. 373].

Не викликає сумніву думка, згідно якої форма власності має значно менше значення, ніж система регулювання відповідних галузей. Монополії, незалежно від того, перебувають вони у приватній чи державній власності, однаково безвідповідальні перед споживачами, оскільки не мають конкурентів у встановленні стандартів ефективності та покращанні функціонування. Тому у багатьох країнах великі надії покладають на комісії з регулювання діяльності підприємств-природних монополістів, які покликані контролювати правильність ухвалення рішень щодо цін, витрат та якості продукції підприємств-природних монополістів. На сьогодні у рамках стратегії використання спеціально стимульованої конкуренції у сфері природних монополій відомі два підходи: організування так званого вільного доступу до основних засобів підприємств-природних монополістів та організування торгів за виняткові права (франшизу) на експлуатування основних засобів цих підприємств [15, с. 3-4].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, виникнення природної монополії має об'єктивний характер: з одного боку, це технологічні особливості виробничого процесу, а з іншого – виключна роль у забезпеченні суспільних потреб та безпеки держави. Природна монополія – це стан товарного ринку, при якому задоволення попиту на цьому ринку відбувається одним господарюючим суб'єктом, внаслідок специфіки технології виробництва та наявності мережевого характеру ринкової організації, а товари, що

виробляються суб'єктами природних монополій, не можуть бути замінені у споживанні іншими товарами та мають загальносуспільне значення.

У сфері транспортування природного газу діяльність природної монополії обумовлена техніко-технологічними особливостями виробництва і мережними структурами. Її продукція має соціально-економічне значення і характеризується колективним споживанням. У результаті діяльності газотранспортного підприємства може досягатися економія від масштабу виробництва і субадитивність функції витрат, тобто коли при різному обсязі виробництва випуск продукції одним підприємством буде більш економічним, ніж двома і більше [16, с.6].

Як будь-який економічний процес, функціонування природної монополії має суперечливий характер. Суперечливість даного процесу обумовлена конфліктом інтересів природних монополій, держави та суспільства. Це проявляється у тому, що дії монополістичних структур з реалізації власних економічних інтересів завжди обмежують можливості інших суб'єктів економічних відносин, ігнорують інтереси споживачів, завищують тарифи та кінцеві ціни, нераціонально споживають ресурси тощо. Тому гармонізація взаємовідносин «держава – газотранспортного підприємство – споживач» є шляхом усунення недоліків функціонування вітчизняних газотранспортних підприємств як суб'єкта природних монополій.

Література

1. Столярчук. Я. Новітні тенденції міжнародної монополізації капіталу / Я. Столярчук // Міжнародна економічна політика. – 2008. – № 1-2 (8–9). – С. 122 – 151.
2. Филок Г. М. Трансформація ринкових структур в умовах глобалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Г. М. Филок. – Київ, 2010. – 38 с.
3. Гальчинський А.С. Основи економічних знань: Навч. посібник для учнів ліцеїв, гімназій та середніх загальноосвітніх закладів / А.С. Гальчинський, П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін, 2002. - 543с.
4. Паламарчук В. Державне регулювання природних монополій в Україні / Паламарчук В. // Економіка. Фінанси. Право. – 2001. – № 5. – С.11-15.
5. Гайдученко Ю. О. Конкурентна та антимонопольна політика держави в Україні [Електронний ресурс] / Ю. О.Гайдученко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Економіка.–2010.–Вип. 10.–С. 21-25.–Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpkhnpu_eko_2010_10_6.pdf.
6. Копачинська І. Г. Оцінка рівня та наслідків концентрації суб'єктів господарювання в промисловості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.01 «Економіка промисловості» / І. Г. Копачинська. – Одеса, 2006. – 18 с.
7. Гальчинський А. С. Основи економічної теорії / Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І.–Київ: Вища школа, 1995.– 471 с.
8. Зелінська О. М. Державне регулювання монополізму в трансформаційній економіці України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. М. Зелінська. – Львів, 2008. – 20 с.
9. Закон України «Про природні монополії» 1682-14 поточна редакція від 24.06.15 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1682-14>
10. Данильченко Є. П. Макроекономічні аспекти регулювання ринків природних монополій / Данильченко Є. П., Островський І. А., Тимофієва С. Б., Шекшуев О. А. // Научно-технический сборник: Коммунальное хозяйство городов. – 2007. – №75. – С. 372-375.
11. Штвлер Г. Г. Економічна сутність та роль природної монополії в економіці країни / Г. Г. Штвлер, Т. Ю. Климко, В. К. Макарович // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка. – 2012. – Вип. 3 (37). – С. 10–15.
12. Кривуцький В.В. Державне регулювання діяльності природних монополій [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец.: 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економіки» / В. В. Кривуцький. – Львів, 2005.– Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/33923.html>.
13. Удалов Т. Г. Конкурентне право [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua>.
14. Лагутін В. Д. Природні монополії і суміжні ринки в Україні: особливості формування та ймовірні сценарії реформування / В. Д. Лагутін //Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 9. – С. 45 - 56.
15. Паламарчук В. Практика господарювання та необхідність державного регулювання природних монополій в українській економіці/ В.Паламарчук //Економіка. Фінанси. Право. – 2001.– № 8. – С. 3-5.
16. Кордюкова М. А. Регулювання природних монополій на ринку природного газу в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / М. А. Кордюкова. – Донецьк, 2012. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2015р.
Рекомендовано до друку д.е.н., проф. Дзьобю О.Г.